

Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колабораційної діяльності

Сергій Перепелиця *

* Канд. юрид. наук, доц., ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0721-9609>, e-mail: 180.vk.2012@gmail.com

DOI: [10.32353/khrife.1.2024.05](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2024.05) УДК [343.32:343.9](477)

Надійшло 18.03.2024 / Рецензовано 18.03.2024 / Прийнято до друку 27.03.2024 /
Доступно онлайн 29.03.2024

Мета статті — окреслити окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колабораційної діяльності, виокремити проблемні питання й визначити шляхи їх подолання. Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові та спеціальні наукові методи. Зауважено, що формування доказової бази під час досудового розслідування колабораційних злочинів залежить від наявності показань свідків і очевидців, з'ясування осіб яких є провідним завданням слідства та передбачає застосування різних заходів (наприклад, витребування відомостей про цих осіб і підозрюваних або тимчасового доступу до речей і документів від органів державної влади й місцевого самоврядування в передбаченому законодавством порядку). Акцентовано, що завданням слідчих у розслідуванні цього виду злочинів є виявити приватних осіб, представників волонтерських рухів або громадських організацій, які зафіксували злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, та отримати зафіксовану ними інформацію. Констатовано, що законодавством України обумовлено використання інформації, отриманої за іншим кримінальним провадженням. Іншою складовою доказової бази є документи, які дають слідчому важливі докази про посаду підозрюваного та здійснювану ним колабораційну діяльність. Висновок експерта (як вагома складова доказової бази) містить відповіді на запитання, які виникають у слідчого під час досудового розслідування, оскільки саме у ньому експерт наводить відомості, які він визначив під час проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань і про які не знав слідчий.

Ключові слова: відкриті джерела; висновок експерта; докази й доказування; доказова база; документи; досудове розслідування; колабораційна діяльність; колабораційний злочин; засоби масової інформації; збирання доказів; кримінальне провадження; показання свідків; цифрові докази.

Постановка наукової проблеми

У сучасному світі колабораціонізм досліджують не тільки історики, а й правознавці. Це обумовлено тим, що колабораціонізм визнано злочином проти миру загалом. Цей злочин підпадає під юрисдикцію міжнародного права й законодавства тих країн, для яких провідними є принципи демократії та прав людини і громадянина. Дослідження колабораціонізму як окремого явища дає змогу глибше зрозуміти природу формування зрадницької поведінки і свідомості колаборантів, а також її наслідки не тільки в межах окремої країни, а й суспільства загалом. Науковці наголошують, що *«розуміння колабораціонізму в широкому контексті та його впливу на міжнародну політику є важливим завданням сучасної кримінології та кримінального права»*¹. Акцентуємо увагу на тому, що це завдання не залишило осторонь і такі галузі юридичної науки, як кримінальний процес, криміналістику, судову експертизу тощо, оскільки саме перед ними постають нові складні завдання під час розслідування фактів колабораційної діяльності у процесі формування доказової бази. Окрім того, значного комплексу як слідчих (розшукових) дій, так і процесуальних дій потребує перевірка інформації про факти здійснення колабораційної діяльності. З одного боку, це необхідно для підтвер-

дження або спростування інформації про причетність особи до цієї діяльності, а з іншого — якщо таке підтвердження отримано — для формування повної доказової бази шляхом здобуття доказів скоєння злочину. Створення достатньої доказової бази під час розслідування колабораційної діяльності значною мірою залежить від своєчасного проведення та правильного документування окремих слідчих (розшукових дій), зокрема: огляду документів і місця події; допиту підозрюваних і свідків; обшуку; аналізу комп'ютерних даних і призначення судових експертиз.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Питаннями збирання доказів на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень у різний час переймалися процесуалісти, криміналісти, судові експерти тощо. Результати їхніх досліджень відображено в дисертаціях, монографіях, наукових працях, посібниках і підручниках. Зупинимось на виданих останнім часом.

У дисертації О. Ковальнової здійснено комплексне дослідження теоретико-правових засад інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні та *«конкретизовано особливості використання інформації у досудовому розслідуванні, котрі полягають у: 1) невідкладності —*

1 Кішак Б. І. Особливості доказування злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2023. Вип. 37. С. 58. DOI: 10.5281/zenodo.7934032 (дата звернення: 16.01.2024).

засоби інформаційного забезпечення мають бути регулярно доступні суб'єкту кримінального провадження для прийняття термінових процесуальних рішень; 2) обмеженості — дані, наявні у засобах інформаційного забезпечення, мають бути доступні виключно для осіб, процесуальний статус яких це передбачає; 3) автентичності — дані, наявні у засобах інформаційного забезпечення, є персоніфікованими та мають відношення до певної події (групи подій) чи особи (осіб)»².

В. Вапнярчук пропонує вдосконалити класифікацію «способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування) <...>: (1) способи, що використовуються суб'єктами, які здійснюють кримінальне провадження та (2) способи, які використовуються суб'єктами, які захищають у кримінальному провадженні свій або представлявальний ними інтерес», досліджуючи «сутність окремих способів збирання доказів <...>, зокрема <...>: витребування та отримання, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, а також проведення інших дій стороною захисту, потерпілим <...>, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» і розглядаючи особливості «документального оформлення порядку використання всіх розглянутих способів збирання доказів»³.

С. Данькова, аналізуючи структуру кримінального процесуального доказування в судовому провадженні в першій інстанції, зазначає, що «для доказування у стадії досудового розслідування характерним є здійснення практичної діяльності, спрямованої на активний пошук фактичних даних», пропонує виокремлювати в цій структурі «чотири елементи: 1) формування доказів; 2) дослідження доказів; 3) оцінку доказів; 4) використання доказів» і зауважує, що «формування матеріалів кримінального провадження (доказової бази) доцільно здійснювати у підготовчому провадженні»⁴.

А. Коваленко основними напрямками взаємодії органів досудового розслідування із засобами масової інформації (далі — ЗМІ) під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні називає отримання вихідної інформації про ознаки кримінального правопорушення з повідомлень або публікацій ЗМІ⁵. Науковець зазначає, що публікації та повідомлення ЗМІ «можуть бути належними джерелами вихідної інформації про ознаки кримінального правопорушення та підставами до початку досудового розслідування» і що «доказове значення може бути надане відомостям, опублікованим ЗМІ за результатами журналістських розслідувань щодо

- 2 Ковальова О. В. Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Кропивницький, 2023. С. 13—14. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/referat_dysertacziyi_kovalovoyi_o_v_.pdf (дата звернення: 16.01.2024).
- 3 Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2022. Вип. 70. С. 405. DOI: [10.24144/2307-3322.2022.70.65](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.65) (дата звернення: 16.01.2024).
- 4 Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 628. DOI: [10.24144/2788-6018.2023.06.111](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.111) (дата звернення: 16.01.2024).
- 5 Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2022. Т. 38. № 2. С. 48, 50 і 54. DOI: [10.37025/1992-4437/2022-38-2-48](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2022-38-2-48) (дата звернення: 16.01.2024).

кримінальних правопорушень. Для використання таких даних необхідно встановити контакт з авторами матеріалу, редакцією, учасниками й фігурантами розслідування (організаційна складова їх використання) та отримати, перевірити й легалізувати інформацію, зібрану журналістами (процесуально-тактична складова)»⁶.

Ретельне аналізування згаданих праць науковців свідчить про те, що вони залишили поза увагою широке коло питань, пов'язаних із формуванням доказової бази під час досудового розслідування фактів здійснення злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю.

Мета статті

Окреслити окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колабораційної діяльності, виокремити проблемні питання й визначити шляхи їх подолання.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові (діалектичний, порівняння, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію) і спеціальні наукові методи (формально-логічний, логіко-юридичний, системно-структурний), що сприяло логічному та послідовному викладу матеріалу, змістовності й обґрунтованості наукових висновків і пропозицій.

Викладення основного матеріалу дослідження

Однією з головних особливостей злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, є їх здійснення переважно на тимчасово окупованих територіях України, доступу до яких працівники правоохоронних органів не мають. Така ситуація унеможливорює проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій, а також процесуальних дій для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Водночас сторона обвинувачення повинна визначити та провести максимально можливий комплекс заходів для перевірки інформації щодо фактів здійснення колабораційної діяльності, а за умови підтвердження цих фактів — для отримання достатніх доказів скоєння цих злочинів⁷.

Дослідники зауважують, що у процесі розслідування колабораційної діяльності (добровільної участі громадян України у незаконних збройних або воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованих територіях, або у формуваннях країни-агресорки) чи участі осіб у терористичних групах або організаціях необхідно провести низку «слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів: 1) встановлення та проведення допитів свідків, яким можуть бути відомі обставини щодо підтвердження участі осіб у відповідних злочинних об'єднаннях; 2) проведення огляду інформації, яка міститься у відкритій мережі «Інтернет», зокрема акаунтів у соціальних

6 Коваленко А. В. Зазнач. твір. С. 48. DOI: 10.37025/1992-4437/2022-38-2-48 (дата звернення: 16.01.2024).

7 Жидков В. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора / Українська Гельсінська спілка з прав людини : офіц. сайт. 01.02.2023. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemny-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/> (дата звернення: 16.01.2024).

сторінках осіб, причетних до участі в незаконних злочинних об'єднаннях [абз. 2 ч. 2 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України⁸ (далі — КПК України): тут і далі примітки у квадратних дужках мої.— С. Перепелиця.]; 3) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж [ст. 263 КПК України⁹] з метою встановлення умислу осіб на добровільне вчинення кримінального правопорушення та для підтвердження інших обставин його вчинення; 4) проведення тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю [ст. 159, 162, 165 КПК України¹⁰], зокрема, до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок винної особи з метою підтвердження місцезнаходження такої особи, зокрема, на тимчасово окупованих територіях України, а також її зв'язків з представниками незаконних збройних чи воєнізованих формувань та/або збройних формувань держави-агресора; 5) <...> проведення обшуку [ст. 234 КПК України¹¹] за місцем проживання особи з метою отримання доказів щодо причетності особи до участі у зазначених вище формуваннях, а саме: виявлення та вилучення зброї; комп'ютерної техніки та

мобільних пристроїв, на яких може міститись інформація щодо підтвердження зв'язків такої особи з працівниками таких формувань; документів, виданих представниками зазначених вище незаконних формувань тощо. <...> слід зазначити, що через окупацію частини регіонів України у слідчих органів може бути відсутня фізична можливість проведення обшуку за місцем проживання тих чи інших осіб»¹².

Із метою збирання доказів і формування доказової бази під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, проводять слідчі дії, для реалізації яких слідчі застосовують такі методи: «1) фіксація та систематизація доступних фактів (дій, діяльності) підозрюваних осіб у ЗМІ, у тому числі в інтернет-ресурсах, на місцевому телебаченні тощо; 2) аудіо-, фото- та відеосвідчення очевидців (постраждалих) з числа місцевих жителів окупованої території; 3) аналіз ЗМІ країни-терориста щодо висвітлення стану справ на окупованих територіях; 4) оригінали / копії розпорядчих документів місцевих «керівників» населеного пункту, письмові заяви, відомості оплати праці та ін.»¹³.

Наголосимо, що значна кількість скоєних колабораційних злочинів на

8 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).— Прим. С. Перепелиці.

9 Там само.— Прим. С. Перепелиці.

10 Там само.— Прим. С. Перепелиці.

11 Там само.— Прим. С. Перепелиці.

12 Мальгіна А. С. Використання методики розслідування участі у терористичній групі чи терористичній організації під час розслідування колабораційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21.07.2022). Одеса, 2022. С. 63—64. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ab2381e-e4e8-4932-b84f-d4e4a46cc720/content> (дата звернення: 16.01.2024).

13 Вайда Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії / діяльність. Там само. С. 16. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e5b44659-7bac-4fb9-87a6-0357b99358f6/content> (дата звернення: 16.01.2024).

тимчасово окупованих територіях України й перебування на цих територіях підозрюваних у колабораційній діяльності осіб, очевидців і свідків, а також знаходження саме там речових доказів і документів унеможливають застосування всього комплексу процесуального інструментарію під час досудового розслідування цих злочинів.

У кримінальних провадженнях за колабораційними злочинами під час досудового розслідування підлягають з'ясуванню та дослідженню обставини, які свідчать, зокрема, про: здійснення колабораційної діяльності, призначення на посади в незаконно створених органах влади на тимчасово окупованих територіях, заперечення фактів агресії росії й окупації частини території України. Науковці зазначають, що під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, разом з обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України ¹⁴), у процесі формування доказової бази необхідно зважати на таке:

- здатність інформації змінюватись у процесі руху від першоджерела до громадськості та правоохоронних органів;
- можливість наклепу з боку недоброзичливців;

- безпосередній фізичний або психологічний вплив (примус);
- необхідність виконання законного розпорядження або наказу ¹⁵.

Зауважимо, що сьогодні непоодинокі випадки, коли приватні особи, представники волонтерських рухів або громадських організацій фіксують злочини, пов'язані із колабораційною діяльністю, оскільки мають таку змогу. Слідчі повинні виявляти таких осіб: наприклад, витребувати відомості про них в органах державної влади та місцевого самоврядування й отримати документи із підтвердженням фактів колабораційної діяльності. Слідчі оглядають надані джерела інформації та визначають коло можливих очевидців і свідків, яких потрібно допитати ¹⁶.

Якщо на момент здійснення досудового розслідування зафіксована приватними особами інформація відсутня у відкритому доступі в інтернеті, слід орієнтувати таких «приватних осіб щодо надання відповідних хронологічних протоколів документування, допитувати таких осіб як свідків про обставини виявлення та збереження відповідної інформації» ¹⁷. Подібні протоколи приватних осіб є документами (ст. 99 КПК України ¹⁸), які «мають значення для оцінки

14 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

15 Жидков В. Л., Жила О. Б. Доказування злочинів про колабораційну діяльність: проблемні питання закону / Українська Гельсінська спілка з прав людини : офіц. сайт. 05.05.2023. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> (дата звернення: 16.01.2024).

16 Жидков В. Зазнач. твір. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/> (дата звернення: 16.01.2024).

17 Пашковський М. І. Особливості використання OSINT при документуванні та розслідуванні колабораційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21.07.2022). Одеса, 2022. С. 84–85. URL: <http://surl.li/saupi> (дата звернення: 16.03.2024).

18 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.03.2024).

допустимості та достовірності як доказу відповідної інформації, збереженої волонтером з відкритих джерел»¹⁹. Після перевірки слідчим і безпосереднього огляду прокурором така інформація стає належним і допустимим доказом у суді.

Зазначимо, що тимчасова окупація окремих територій України унеможливила зв'язок між близькими людьми, які опинились по різні боки лінії розмежування, практично звела нанівець діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронних органів та судів, отже, і співпрацю правоохоронних органів у процесі досудового розслідування колабораційних злочинів з приватними особами, волонтерськими рухами та громадськими організаціями: така співпраця потрібна для отримання й перевірки інформації про колабораційну діяльність, вона має процесуальну та позапроцесуальну форми взаємодії.

До процесуальних форм взаємодії належать:

- отримання стороною обвинувачення під час проведення слідчих (розшукових) дій документів і відомостей, що можуть бути доказами (витребування — ст. 93 КПК України²⁰ або тимчасовий доступ до речей і документів — ст. 159 КПК України²¹);
- допит як свідків представників органів державної влади і місцевого самоврядування, волонтерських рухів і громадських організацій, а також приватних осіб;

- проведення огляду або пред'явлення для впізнання за участі осіб, які мають інформацію про колабораційну діяльність підозрюваних.

Подібна взаємодія потрібна стороні обвинувачення для:

- отримання власних напрацювань під час досудового розслідування колабораційної діяльності;
- з'ясування першоджерела доказів колабораційної діяльності особи на конкретній території;
- процесуального фіксування доказів колабораційної діяльності;
- виявлення очевидців і свідків такої діяльності та їхнього допиту²².

Своєю чергою складовими *позапроцесуальної форми взаємодії* є спілкування й обмін інформацією між стороною обвинувачення та представниками державних органів і органів місцевого самоврядування, волонтерських рухів і громадських організацій, ЗМІ і приватними особами про відомі їм обставини колабораційної діяльності конкретних осіб, наявні докази цієї діяльності й перспективи досудового розслідування: це відбувається під час спільних робочих зустрічей, нарад робочих груп або інших заходів.

Наголосимо, що окремим доказом колабораційної діяльності є матеріали негласних слідчих (розшукових) дій, які разом з рештою доказів підтверджують або спростовують факт їх учинення. Однак через різні причини негласні слідчі

19 Пашковський М. І. Зазнач. твір. С. 85. URL: <http://surl.li/saupi> (дата звернення: 16.03.2024).

20 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

21 Там само.

22 Жидков В. Л., Жила О. Б. Зазнач. твір. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannya-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> (дата звернення: 16.01.2024).

(розшукові) дії не завжди можна здійснити під час досудового розслідування колабораційних злочинів. За таких умов сторона обвинувачення може використати інформацію, отриману в іншому кримінальному провадженні (ст. 257 КПК України²³).

Ця норма може стати в пригоді для виявлення осіб, причетних до колабораційних дій, протиправну діяльність яких досліджено в іншому кримінальному провадженні. Здобути такі матеріали можна шляхом витребування або отримання за умови тимчасового доступу сторони обвинувачення до речей і документів (від слідчого або прокурора, які ініціювали проведення цих дій у межах іншого кримінального провадження). Після отримання таких матеріалів сторона обвинувачення має погодити зі слідчим суддею їх використання у конкретному кримінальному провадженні²⁴.

Американські дослідники виокремлюють такі категорії відкритих джерел інформації: поширені дані й інформація, цільові комерційні дані, експертні оцінки, «сіра» література²⁵.

У кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності окремо слід зупинитися на таких доказах, як електронні (цифрові). Згідно зі ст. 99 КПК України²⁶ цифрові дані належать

до документів, які є доказами відповідно до ст. 84 КПК України²⁷. Зауважимо, що у кримінальних провадженнях щодо колабораційних злочинів цифровими доказами є:

- матеріали фотознімання, звуко- і відеозапису; комп'ютерні дані й інші носії інформації, що їх містять закриті та відкриті (інтернет, ЗМІ, соціальні мережі) мережі і свідки;
- вебсайти та сторінки в соціальних мережах незаконно створених на тимчасово окупованих територіях органів влади; відкриті телеграм-канали; ЗМІ, що працюють на тимчасово окупованих територіях України та країни-агресорки, які висвітлюють створення і діяльність псевдоорганів влади;
- вебсайти та сторінки в соціальних мережах органів державної влади України та місцевого самоврядування, громадськості та окремих осіб, журналістів та адвокатів; відкриті телеграм-канали; ЗМІ, що фіксують і висвітлюють воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки України, скоєні на тимчасово окупованих територіях України, і події на цих територіях;

23 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

24 Жидков В. Зазнач. твір. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiyu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/> (дата звернення: 16.01.2024).

25 Best Jr. R. A., Cumming A. CRS Report for Congress. Open Source Intelligence (OSINT): Issues for Congress. Dec 5, 2007. 27 p. URL: <https://sgp.fas.org/crs/intel/RL34270.pdf> (дата звернення: 16.01.2024) ; Виходець Ю. О., Тетерятник Г. К. Окремі питання використання OSINT при розслідуванні злочинів в умовах військової агресії рф. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 70—76. DOI: 10.32847/ln.2022.18.10 (дата звернення: 16.01.2024).

26 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

27 Там само.

- фото-, відео- й аудіофайли; різні відкриті та приватні месенджери свідків²⁸.

Фіксувати цифрові докази можна на таких носіях:

- аналоговому матеріальному, «властивості якого характеризуються безпосереднім і, як правило, відносно незмінним відображенням інформації (фото- та відеозапис)»²⁹;
- комп'ютерному, «фізичні властивості якого використовуються не для безпосереднього відображення інформації, а для запису-зчитування дискретних станів електромагнітного поля опосередковано через аналогово-цифровий перетворювач»³⁰.

Варто наголосити, що визначення й огляд вебсторінок і вебсайтів, груп і каналів у месенджерах, ЗМІ та соціальних мережах сприяє стороні обвинувачення в отриманні фото- й відеопідтвердження вчинених колабораційних дій. Ці матеріали разом із показаннями свідків формують доказову базу у кримінальних провадженнях щодо колабораційних злочинів. Утім, не можна нехтувати

тим, що інформацію з відкритих джерел із часом можуть видалити або знищити, а ч. 1 ст. 23 КПК України містить вимогу безпосереднього дослідження судом доказів³¹. Наприклад, суд, дотримуючи засади безпосереднього дослідження доказів, ставить під час судового засідання питання про дослідження інформаційного ресурсу, з якого зроблено копію досліджуваної інформації, що неможливо зробити через її видалення³².

Під час досудового розслідування колабораційних злочинів використання документів дає змогу слідчому отримати важливі докази про посаду, яку обіймав підозрюваний, і про здійснювану ним діяльність, що мають суб'єктивні й об'єктивні ознаки скоєного злочину. Науковці зазначають, що «за ч. 1 ст. 111-1 КК України³³ у кримінальних провадженнях вирoki ґрунтуватимуться на показаннях свідків, документах. Разом з тим, документи не можуть являти собою показання з чужих слів, адже це суперечить ст. 97 КПК України та може поставити під сумнів загальну справедливість судового розгляду та вплинути на оцінку дотримання ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод³⁴ у разі

28 Жидков В. Л., Жила О. Б. Знач. твір. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> (дата звернення: 16.01.2024).

29 Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. та ін. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. рек. / за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, допов. Київ, 2020. С. 40. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8e9e5637-7b62-475c-8c41-9850e317bfc4/content> (дата звернення: 16.01.2024).

30 Там само.

31 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

32 Про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел : лист-орієнтув. Офісу Генпрокурора від 28.08.2021 р. № 18/1-386вих-515окв-21.

33 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.01.2024). — Прим. С. Перепелиці.

34 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 р.; ратифік. Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР; чинна для України з 11.09.1997 р. (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.01.2024). — Прим. С. Перепелиці.

звернення засудженого до ЄСПЛ [Європейського суду з прав людини.— Прим. С. Перепелиці.]»³⁵. Це свідчить про необхідність з'ясувати джерела доказів у кримінальних провадженнях щодо колабораційних злочинів.

Аналогічної думки і практики: вони констатують, що у кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України³⁶ (далі — *КК України*) вироки мають ґрунтуватися на показаннях свідків і документах³⁷.

У формуванні доказової бази під час досудового розслідування колабораційних злочинів окреме місце посідають показання свідків і очевидців, тому їх з'ясування є провідним завданням слідства, що передбачає застосування різних заходів. До таких заходів належать (як зазначено вище) витребування відомостей у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України³⁸, або тимчасовий доступ до речей і документів від органів державної влади й місцевого самоврядування щодо працівників, які виїхали з тимчасово окупованих територій України, а також тих, хто залишився на цих територіях. Така інформація є важливою для слідчого, оскільки він може допитати осіб, які виїхали з тимчасово окупованих територій, тобто отримати свідчення від

безпосередніх очевидців фактів колабораційної діяльності.

Окрім того, в органах державної влади та місцевого самоврядування, центрах надання адміністративних послуг слідчий може отримати інформацію про внутрішньо переміщених з певної тимчасово окупованої території України осіб, які можуть бути як очевидцями колабораційної діяльності, так і колаборантами. Витребування слідчим відомостей від органів державної влади та місцевого самоврядування щодо функціонування пунктів перетину ліній розмежування та фільтраційних пунктів дасть змогу скласти перелік осіб, що виїхали з тимчасово окупованих територій, який міститиме очевидців і свідків колабораційної діяльності. Отримання подібної інформації також сприятиме з'ясуванню (не)можливості виїзду з тимчасово окупованої території України особи, підозрюваної в колабораційній діяльності³⁹.

Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК України (хоча інші статті процесуального закону не містять такої вимоги) здійснювані в умовах воєнного стану допити свідків проводять за допомогою технічних засобів відеофіксування⁴⁰, оскільки тільки в такому вигляді ці матеріали суд розглядатиме як докази.

35 Гловюк І. В. Питання доказування за ст. 111-1 КК України: аналіз вироків. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21.07.2022). Одеса, 2022. С. 32. URL: <http://surl.li/sauqh> (дата звернення: 16.01.2024).

36 Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

37 Мальгіна А. С. Зазнач. твір. С. 62. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ab2381e-e4e8-4932-b84f-d4e4a46cc720/content> (дата звернення: 16.01.2024).

38 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.03.2024).

39 Жидков В. Зазнач. твір. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiyu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/> (дата звернення: 16.01.2024).

40 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

Неодноразово особи, що перебували за кордоном або є внутрішньо переміщеними, одночасно відмовляли слідчому в наданні показань і повідомляли телефоном, що мають інформацію про колабораційний злочин за конкретним кримінальним провадженням. За таких умов надану цією особою інформацію сторона обвинувачення має оформити як пояснення осіб, отримані слідчим, прокурором від учасників кримінального провадження та інших осіб за їхньою згодою (ч. 8 ст. 95 КПК України) ⁴¹, і зафіксувати їх у форматі «пояснення осіб». До форм фіксування стороною обвинувачення пояснень, отриманих від особи, яка перебуває за кордоном, належать:

- письмові пояснення особи (відповідають письмовій формі протоколу допиту свідка) — мають містити анкетні й контактні дані цієї особи; обставини, що підлягають доказуванню у цьому кримінальному провадженню; дату опитування та підпис особи, яка його проводила;
- рапорт слідчого керівникові органу досудового розслідування або службова записка прокурора керівникові органу прокуратури з описом отриманої інформації.

Зауважимо, що отримана стороною обвинувачення інформація в режимі телефонного зв'язку не може скласти

самостійного джерела доказів. Водночас (за наявності інших доказів, що її підтверджують) вона може доповнити з'ясовувані фактичні обставини колабораційного злочину. Подібною інформацією не слід нехтувати, оскільки надалі (наприклад, на стадії судового розгляду) може виникнути можливість допитати тих осіб, які надавали пояснення стороні обвинувачення телефоном, а тому їхні покази за таких умов стають належним і допустимим доказом ⁴².

У формуванні доказової бази під час досудового розслідування колабораційних злочинів не залишаються осторонь обізнані особи, якими (відповідно до процесуального закону) є експерт і спеціаліст: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» (ч. 1 ст. 71 КПК України) ⁴³, а «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» ⁴⁴ на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження

41 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024). ; Жидков В. Л., Жила О. Б. Зазнач. твір. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> (дата звернення: 16.01.2024).

42 Там само.

43 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

44 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 16.01.2024).— Прим. С. Перепелиці.

і стосуються сфери її знань» (ч. 1 ст. 69 КПК України)⁴⁵.

Під час досудового розслідування колабораційних злочинів у слідчого виникають питання, відповісти на які може тільки експерт після проведення судової експертизи. Саме висновок експерта містить відомості, які експерт з'ясував під час проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань і про які не знав слідчий. Під час досудового розслідування колабораційних злочинів найчастіше призначають такі види судових експертиз (відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень⁴⁶, далі — НМР):

- 1) семантико-текстуальну писемного й усного мовлення («семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора» — абз. 2 п/п. 2.1.2 п. 2.1 гл. 2 розд. I НМР);
- 2) лінгвістичну усного мовлення («під час проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень усного мов-

лення особи вирішуються питання, що стосуються:

- ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення;
- визначення типу висловлювання (спонтанне, неспонтанне мовлення, читання тексту тощо);
- визначення в мовленні ознак імітації, рідної мови тощо — абз. 1—4 п/п. 2.2.1 п. 2.2 гл. 2 розд. I НМР);

3) психологічну («основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

- індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовітвірних чинників психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій та станів;
- закономірностей перебігу психічних процесів, рівні їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей» — п. 6.4 розд. VI НМР);

4) почеркознавчу («ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літературних і цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння,

45 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

46 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучні: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо» — п. 1.1 гл. 1 розд. I НМР);

5) відеозвукозапису (основними завданнями цієї експертизи є:

«20.1.1. Встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису.

20.1.2. Ототожнення особи за фізичними параметрами голосу.

20.1.3. Ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення» — п/п. 20.1.1—20.1.3 п. 20.1 гл. 20 розд. I НМР);

6) портретну («основним завданням портретної експертизи є ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом» — п. 18.1 гл. 18 розд. I НМР);

7) комп'ютерно-технічну («до основних завдань експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів належать:

- установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів;
- установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення;
- виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях;
- установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку» — п/п. 13.1 гл. 13 розд. II НМР)⁴⁷;

8) психолого-лінгвістичну комплексну (розглядає експертні ситуації, пов'язані із визначенням смислових характеристик тексту та психологічних характеристик мовленнєвої

поведінки учасників комунікативної взаємодії для з'ясування особливостей спрямованості інформації, яку повідомляють; експертне дослідження пов'язане із залученням знань із галузей: лінгвістики — для аналізування особливостей мовлення та смислових характеристик текстів; психології — для виявлення особливостей поведінки учасників комунікативного процесу; ці спеціальні знання дають змогу докладно й ретельно дослідити текстові, відео- й аудіозаписи за різними аспектами).

Висновки

Доведено, що сьогодні непоодинокими є випадки, коли приватні особи, волонтерські рухи або громадські організації фіксують злочини, пов'язані із колабораційною діяльністю. Завданням слідчих є виявити приватних осіб, представників волонтерських рухів або громадських організацій, які зафіксували злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, та отримати зафіксовану ними інформацію, а також виявити осіб, підозрюваних у колабораційній діяльності, що можна зробити через витребування відомостей про них в органах державної влади та місцевого самоврядування і отримання відповідних документів на підтвердження фактів колабораційної діяльності. Констатовано, що через різні причини негласні слідчі (розшукові) дії не завжди можна здійснити під час досудового розслідування колабораційних злочинів. За таких умов сторона обвинувачення може використати інформацію, отриману в іншому кримінальному провадженні (ст. 257 КПК України).

47 Науково-методичні рекомендації ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

Зауважено, що в кримінальних провадженнях щодо колабораційних злочинів окреме місце посідають цифрові докази, до яких належать: матеріали фотознімання, звуко- і відеозапису; комп'ютерні дані й інші носії інформації, що їх містять закриті та відкриті (інтернет, ЗМІ, соціальні мережі) мережі і свідки. Іншою складовою доказової бази є документи, які дають змогу слідчому отримати важливі докази про посаду, яку обіймав підозрюваний, і здійснювану ним діяльність, що мають суб'єктивні й об'єктивні ознаки скоєного злочину.

У формуванні доказової бази під час досудового розслідування колабораційних злочинів окреме місце посідають показання очевидців і свідків, тому їх з'ясування є провідним завданням слідства, що передбачає застосування різних заходів (наприклад, витребування відомостей у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України, або тимчасовий доступ до речей і документів від органів державної влади й місцевого самоврядування). Під час досудового розслідування колабораційних злочинів у слідчого виникають питання, відповісти на які може тільки експерт після проведення судової експертизи: саме висновок експерта є вагомим складовим для формування доказової бази, оскільки містить відомості, які експерт з'ясував під час проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань і про які не знав слідчий.

З огляду на те, що колабораційні злочини здебільшого скоюють на тимчасово окупованих територіях, доволі складним є процес збирання доказів і формування доказової бази. Подібні складнощі можуть спричинити втрату частини доказів або недостатність доказової бази для встановлення факту вчинення колабораційного злочину. Слідчий

також має зважати на інші нюанси збирання доказів, оскільки колаборанти використовують для приховання своїх дій закриті канали зв'язку або застосовують інші форми співпраці з окупантами (фінансову або інформаційну підтримку).

Separate Aspects of Evidentiary Basis Formation During the Investigation of Facts Related to Collaborationism **Serghii Perepelytsia**

The Article Purpose is to outline separate aspects of forming the evidentiary basis during the investigation of facts related to collaborationism, identify challenges, and determine ways to address them. To fulfil this goal, general scientific and specialized scientific methods have been applied. It is emphasized that the formation of the evidentiary basis during pre-trial investigation of collaboration crimes depends on the availability of witness and eyewitness testimony, the identification of which is a leading task of the investigation involving the use of various measures (i.e., government and local self-government bodies obtain information about these people and suspects or temporarily access property and documents as envisaged by law). The paper stresses that the task of investigators in investigating this type of crime is to identify private individuals, representatives of volunteer movements, or community organizations who have documented crimes associated with collaborationist activities, and to acquire information they have documented. Answers to questions arising during pre-trial investigation are contained in the expert conclusion (as a significant component of the evidentiary basis) because it is within the expert conclusion that a forensic expert provides information that he/she identified during the investigation and utilizes specific expertise that the investigator may not have possessed.

Keywords: open sources; expert conclusion; evidence and proof; evidentiary

basis; documents; pre-trial investigation; collaborationist activity; collaboration crime; mass media; evidence gathering; criminal proceeding; witness testimony; digital evidence.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Best, Jr. R. A., Cumming, A. (2007). CRS Report for Congress. Open Source Intelligence (OSINT): Issues for Congress. URL: <https://sgp.fas.org/crs/intel/RL34270.pdf>.
- Dankova, S. O. (2023). Struktura kryminalnogo protsesualnogo dokazuvannia v sudovomu provadzhenni u pershii instantsii [The structure of criminal procedural proving in court proceedings in the first instance]. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznnavstvo»*. № 6. DOI: [10.24144/2788-6018.2023.06.111](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.111) [in Ukrainian].
- Hloviuk, I. V. (2022). Pytannia dokazuvannia za st. 111-1 KK Ukrainy: analiz vyrokiv [Proving Issues under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine: Analysis of Verdicts]. *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu* : matly Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 21.07.2022). Odesa. URL: <http://surl.li/sauqh> [in Ukrainian].
- Hutsaliuk, M. V., Havlovskiy, V. D., Khakhanovskiy, V. H. ta in. (2020). Vykorystannia elektronnykh (tsyfrovykh) dokaziv u kryminalnykh provadzhenniakh [The use of electronic (digital) evidence in criminal proceedings] : metod. rek. / za zah. red. O. V. Korneika. Vyd. 2-he, dopov. Kyiv. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8e9e5637-7b62-475c-8c41-9850e317bfc4/content> [in Ukrainian].
- Kishchak, B. I. (2023). Osoblyvosti dokazuvannia zlochyniv, poviazanykh z kolaboratsiinoiu diialnistiu [Peculiarities of proving crimes related to collaboration]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seria ekonomichna. Seria yurydychna*. 2023. Vyp. 37. DOI: [10.5281/zenodo.7934032](https://doi.org/10.5281/zenodo.7934032) [in Ukrainian].
- Kovalenko, A. V. (2022). Vzaiemodiia orhaniv dosudovoho rozsliduvannia iz zasobamy masovoi informatsii pid chas zbyrannia, doslidzhennia ta vykorystannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Interaction of the pre-trial investigation bodies with the mass media during the collection, investigation and use of evidence in criminal proceedings]. *Kryminalistychnyi visnyk*. T. 38. № 2. DOI: [10.37025/1992-4437/2022-38-2-48](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2022-38-2-48) [in Ukrainian].
- Kovalova, O. V. (2023). *Teoretyko-pravovi zasady informatsiinoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen* [Theoretical and legal principles of information providing pretrial investigation of criminal offenses] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kropyvnytskyi. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/referat_dysertacziyi_kovalovoyi_o_v_.pdf [in Ukrainian].
- Malhina, A. S. (2022). Vykorystannia metodyky rozsliduvannia uchasti u terorystychnii hrupi chy terorystychnii orhanizatsii pid chas rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti [The use of investigation methodologies for determining involvement in a terrorist group or terrorist organization during the investigation of collaborationist activities]. *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu* : matly Vseukr. nauk.-prakt. konf.

- (Odesa, 21.07.2022). Odesa. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3ab2381e-e4e8-4932-b84f-d4e4a46cc720/content> [in Ukrainian].
- Pashkovskiy, M. I. (2022). Osoblyvosti vykorystannia OSINT pry dokumentuvanni ta rozsliduvanni kolaboratsiinoi diialnosti [Peculiarities of using OSINT in documenting and investigating collaborationist activities]. *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu* : mat-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 21.07.2022). Odesa. URL: <http://surl.li/saupi> [in Ukrainian].
- Vaida, T. S. (2022). Kolaboratsiina diialnist v umovakh viiny: poniattia, dokumentuvannia ta kryminalna vidpovidalnist za protypravni dii/diialnist [Collaborationism in wartime: concepts, documentation, and criminal liability for unlawful actions/activities]. *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu* : mat-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 21.07.2022). Odesa. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e5b44659-7bac-4fb9-87a6-0357b99358f6/content> [in Ukrainian].
- Vapniarchuk, V. V. (2022). Shchodo osoblyvosti okremykh sposobiv zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Regarding the peculiarities of certain methods of gathering evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia pravo*. Vyp. 70. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.65 [in Ukrainian].
- Vykhodets, Yu. O., Teteriatnyk, H. K. (2022). Okremi pytannia vykorystannia OSINT pry rozsliduvanni zlochyniv v umovakh viiskovoi ahresii rf. *Pravovi novely*. № 18. DOI: 10.32847/ln.2022.18.10 [in Ukrainian].
- Zhydkov, V. (2023). Problemy dokazuvannia zlochyniv pro kolaboratsiinu diialist: analiz prokurora Ofisu Heneralnoho prokurora / Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny : ofits. sait. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/> [in Ukrainian].
- Zhydkov, V. L., Zhyla, O. B. (2023). *Dokazuvannia zlochyniv pro kolaboratsiinu diialnist: problemni pytannia zakonu* [Challenges in proving crimes related to collaborationism: analysis by the Prosecutor of the Office of the Prosecutor General] / Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny : ofits. sait. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> [in Ukrainian].

Перепелиця, С. (2024). Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колабораційної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (34). С. 76—91. DOI: 10.32353/khrife.1.2024.05.